

2. Havryliv, T. "Joseph Roth, the reporter" ["Jozef Rot, reporter"], *Zbruch*, available at: <https://zbruc.eu/node/34806> (in Ukrainian).
3. Kyiak, T., Kotsiuba, O. (2012), *Linguocultural features of Joseph Roth's works [Linguokulturelle Besonderheiten von Josef Roths Werke]*, Kyiv and Drohobych, 216 p. (in German).
4. Nümberger, H. (1990), *Joseph Roth [Joseph Roth]*, Rowolt, Hamburg, 158 p. (in German).
5. Prochasko, Y. (2010), "Shine and twilight of the East", [*Siaivo i sotsse Shodu*], Krytyka, Kyiv, pp. 5-10. (in Ukrainian).
6. Roth, J. (2014), "The Emperor's Tomb", *Roth, J., Radetzky-marsh and other novels* ["Hrobivets kaputsyniv", Roth, J., Marsh Radetskoho ta inshi romany], A-BA-BA-GA-LA-MA-GA, Kyiv, pp. 455-583. (in Ukrainian).
7. Turchenko, F. (2004), "Ukraine in World War I", *The Modern History of Ukraine* ["Ukraina v Pershii svitovii viini", Novitnia istoriia Ukrainy], Genesa, Kyiv, pp. 3-38. (in Ukrainian).
8. Zatontskyi, D. (2000), "Hymn or requiem?", *Roth, J., Radezky-marsh: novel* [Hymn chy rekviiem?, Roth, J., Marsh Radetskoho: roman], Yunivers, Kyiv, pp. 5-10. (in Ukrainian).

ОБРАЗ БАТЬКІВЩИНИ В ЕСЕЇ ГЕРТИ МЮЛЛЕР «БАТЬКІВЩИНА, АБО ОМАНЛИВІСТЬ РЕЧЕЙ»

Наталія Воробей

Аспірант,
Кафедра світової літератури,
Львівський національний університет імені Івана Франка (УКРАЇНА),
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1,
e-mail: nataliavorobey@gmail.com

UDC: 821.112.2-32.09"20"

РЕФЕРАТ

Мета. Метою даної статті є аналіз поняття «батьківщина», де за основу взято есе німецькомовної письменниці румунського походження, лауреатки Нобелівської премії з літератури 2009 року Герти Мюллер «Heimat oder Der Betrug der Dinge» («Батьківщина, або Оманливість речей») 1997 р. **Дослідницька методика.** Для дослідження використаний системний підхід із застосуванням біографічного, соціологічного методів і так званих Cultural Studies. На основі біографічного методу було встановлено тісний зв'язок творчості письменниці з її власним життєвим досвідом. На основі соціологічного методу було виокремлено основну тематику есею, а саме протиставлення меншина / корінне населення, мала / велика / історична батьківщина, зображення соціально-політичних проблем (життя в умовах диктатури, вплив та наслідки політики націонал-соціалізму та ін.). «Cultural Studies» висвітлюють проблематику етнічної приналежності, ідентичності, відношення так званої «популярної» корінної культури та культури меншини як штучного / чужого утворення на території іншої держави. **Результати.** У статті представлено аналіз поняття «батьківщина» у трьох різних перспективах – мала, велика, історична батьківщина, та пов'язані з ними питання ідентичності та культурної приналежності. Досліджено проблематичне відношення Герти Мюллер до поняття «батьківщина»: представлено детальний аналіз основних художніх образів батьківщини, які створюються на папері, що пов'язано з особистим досвідом письменниці. **Наукова новизна.** Стаття присвячена проблематиці поняття «батьківщина», яке в останні роки стало предметом активних досліджень в європейському просторі, а в Україні недостатньо вивчається в науково-культурній перспективі. Окрім того,

аналіз здійснено з нетрадиційної точки зору, тобто з орієнтацією на актуальні трагічні події світового масштабу (загрозливе повернення війн, диктатури, вимушені міграції різних національностей і т. п.), на тлі яких поняття «батьківщина» втрачає своє автентичне значення та сакральну цінність. Втрата/пошуки ідентичності, питання етнічної/культурної приналежності, почуття бездомності, страху, незахищеності, чужості/відчуження супроводжують сьогодні це поняття. **Практичне значення.** Стаття може бути використана для подальшого вивчення означеної проблематики, при написанні курсових та дипломних робіт літературознавчого спрямування.

Ключові слова: батьківщина, ідентичність, художній образ, Герта Мюллер.

ABSTRACT

Natalia Vorobei. *Homeland image in Herta Müller's essay «Homeland or The Deception of Things».*

Aim. The article deals with the analysis of the term «homeland» that is based on Herta Müller's essay, German authoress who originates from Romania, Nobel prizewinner in Literature 2009 «Homeland or The Deception of Things» (1997). **Methods.** In the article there has been applied the system approach by using the biographical, sociological and Cultural Studies methods. On the basis of the biographical method there has been investigated a close connection Herta Müller's works with her own life experience. On the basis of the sociological method there have been distinguished the main themes of the essay, namely the opposition minority/native population, small/big/historical homeland, the representation of socio-political problems (life under dictatorship conditions, influence and consequences of the national socialist politics et al.). Cultural Studies elucidate the problematic of ethnic belonging, identity, the relation of so-called «popular» native culture and strange culture of the minority. **Results.** There has been represented the analysis of the term «homeland» from three different perspectives – small, big, historical homeland and issues of identity and cultural belonging related to them. There has been investigated Herta Müller's problematic relation to the term «homeland». The article presents a detailed analysis of main homeland images that were created by Müller on the paper, what is linked up with the authoress's personal experience. **Scientific novelty.** The article is dedicated to the problematic nature of the term «homeland», which has recently become the subject of active investigations in European space, and which has not been given proper attention from the scientific and cultural point of view in Ukraine. Besides that «homeland» is analysed from the non-traditional point of view. Because of the actual tragic events world's scale, namely threatening return to wars, dictatorships, enforced migrations of different nationalities and so on the term is losing its authentic meaning and sacral value. Loss/search of identity, questions of ethnic/cultural belonging, feelings of homelessness, fear, exposure, strangeness/estrangement etc. follow homeland nowadays. **The practical significance.** The article may serve for the further investigation and analysis of the actual problematic nature of the term «homeland». The results of the research can be used for writing scientific articles, course projects and qualification papers in the first place in literary criticism, but also in other subjects.

Key words: homeland, identity, artistic image, Herta Müller.

Поняття «батьківщина» у наш час є досить багатозначним, суперечливими та складним. Для когось воно світле, романтичне, асоціюється із батьківським домом, сім'єю, затишком, захищеністю. Проте політичне зловживання та нищення цього поняття не знає меж. До цього додаємо процеси глобалізації, міграції, мобільності, внаслідок яких, як зазначають німецькі дослідники Ульріх Гемель та Юрген Манеманн,

під знаком питання опинилася доцільність вживання поняття «батьківщина». З іншого боку, як зазначають учені, ці явища лише підсилюють потребу в збереженні батьківщини [див. про це: 6, с. 9]. Сама Герта Мюллер стверджує: «Почуття приналежності хоча б до чогось чи до когось потребує кожен – нехай це будуть друзі, чи якийсь певне місце» [1]¹. Приналежність, ідентичність є тими невід’ємними елементами людського життя, які дозволяють нам впевнитись у тому, що ми є частиною чогось, а отже, позбавляють людину найпотужніших страхів: незахищеності, ізольованості, самотності.

Письменниця походить з багатонаціонального історичного краю Румунії – Банат. Німецька частина населення, так звані банатські шваби, переселилися сюди ще у 18 ст. З 1940 р. регіон перебував під безпосереднім впливом гітлерівської Німеччини, а після Другої світової війни – комуністичної Румунії. Приземлена свідомість, замкнутість у межах общини, 300-річна закоренілість у незмінних звичаях та обрядах, алкоголізм, знецінення інституту сім’ї – усе це спричинило в авторки ще з дитинства відчуття тотальної відчуженості. Пізніше, коли вона дізнається про жахливу долю земляків під час Другої світової війни і табування нацистського минулого в общині, що гостро критикується у її ранніх творах, то стане аутсайдером та «Nestbeschmutzerin» («забруднювачкою гнізда») на своїй малій батьківщині. Згодом належність Мюллер до меншини та її критичне ставлення до панівної державної ідеології в Румунії лише підсилило позицію аутайдера. У 1987 р. під гнітом диктатури Чаушеску письменниця покинула країну й виїхала до Німеччини, де живе і працює до сьогодні.

Життєвий досвід Мюллер є прикладом типового у наш час (час міграції, біженців) стану особистості, як втрата / пошуки ідентичності. Вона є представником меншини, яка є, так би мовити, штучним утворенням, адже знаходиться на території іншої / чужої країни (а це вже саме по собі ускладнює питання ідентичності). Травма, заподіяна як малою батьківщиною, німецькомовною менщиною, так і великою, Румунією, змушує її опинитися на роздоріжжі, зависнути у просторі без чітко окресленої ідентичності. Еміграція в Німеччину ситуації не покращила, бок в умовах диктатури Чаушеску в авторки розвинувся так званий «fremder Blick» («чужий погляд»), якого вона не змогла позбутися, навіть «вирвавшись» на історичну батьківщину [див.: 3]. Проте кожна людина, як істота соціальна, потребує певної основи, яку ми називаємо батьківщиною. Тому Мюллер щораз конструює її на

¹ Тут і далі – переклад мій. (Н. В.).

папері, адже справжню не змогла прийняти. Вона витягує з пам'яті спогади: певні деталі, речі, слова, події, щоб зачепитися за що-небудь. Їй це необхідно, аби упевнитися в тому, що вона існує, що вона особистість, що вона належить до чогось, що все-таки десь у світі є її особистий простір.

Проблематичне відношення до поняття «батьківщина» у Мюллер, як зазначає Габріель Іцтуета, простежується у її частково суперечливих висловлюваннях [див.: 7]. З одного боку, письменниця ніби приймає той факт, що батьківщина є невід'ємною частинкою життя кожної людини, хоча і сприймає її як певний тягар, зазначаючи в одному з інтерв'ю: «Батьківщина – це те, від чого не можна звільнитися, і те, чого не можна витримати» [7]; а у книзі «Immer derselbe Schnee und immer derselbe Onkel» («Все ще той самий сніг і все ще той самий дядько», 2011) називає батьківщину «фантомними болями у спогадах» та «іраціональною тугою» [7]. З іншого боку, Мюллер категорично відхрещується від батьківщини як життєво необхідної основи, фундаменту, опори кожної особистості, врешті ідентифікатора, стверджуючи, що їй вона не потрібна, що «почуватися як удома» їй цілком вистачає. Рюдігер Гьорнер має рацію, коли зазначає, що той, хто говорить про батьківщину, бере на себе надскладне завдання, адже йдеться безпосередньо про особистий досвід; окрім того, він має справу з поняттям до невідомості ідеологізованим [5, с. 9].

Різні образи батьківщини у Мюллер виникають під впливом її власних спогадів. Письменниця ніби морально та психологічно існує в минулому, а фізично – в теперішньому. Звідси обидва виміри викривлюються, утворюючи певний стан невагомості, невизначеності, дезорієнтації, в якому перебуває авторка.

Перший образ батьківщини – це п'яна батьківщина. Вперше маленька Герта почула слово «батьківщина», як зазначає в есеї «Батьківщина або Оманливість речей», на весіллі в маленькому селі на угорсько-сербському кордоні. П'ятсот осіб їли, пили, танцювали, співали аж до рання. «Після опівночі сп'яніли не лише чоловіки, а й їхні пісні» [8, с. 213]. І саме у цих п'яних піснях відкривається для письменниці слово «батьківщина»: «До моєї батьківщини, туди мене тягне знову / Це все ще стара батьківщина» [8, с. 213–214]. Маленька дівчинка не розуміла, чому чоловіки співають з такою тугою про батьківщину, адже вони і так удома. Лише пізніше, ставши дорослішою, вона усвідомила, що це була туга не за іншим місцем, а за іншим часом – спогад про війну: «Чоловіки, які тоді з моїм батьком були в СС, звалися у шістдесятих роках все ще „gute Kameraden“ [„хорошими товаришами“]. Націонал-соціалізм був частиною „молодості“, який

кожному тверезому наказував мовчати, а кожному п'яному розв'язував язик» [8, с. 214]. Культурна пам'ять, як зазначає Ян Ассман, має свої «точки фіксації», але горизонт її не змінюється з часом. Цими точками фіксації постають вирішальні й доленосні події в минулому, пам'ять про які підтримується за посередництвом культурних форм (у нашому випадку – пісень) й інституціональних типів комунікації (тут – весілля), які Ассман пропонує називати «фігурами пам'яті». Останні утворюють своєрідні «острівці минулого», місця повністю іншої темпоральності тимчасово припиненого часу [2, с. 129]. Збираючись разом, колишні есесівці «переносились» у часи своєї молодості, яку вважають найкращою порою життя людини. І не було надто важливо, якою була ця молодість, хоча вона й пройшла у часи кривавої війни, убивств та смертей. Окрім того, часи націонал-соціалізму для німецькомовної меншини були особливими саме тому, що поєднували її з історичною батьківщиною. Роками пізніше, коли ситуація у німецькомовних селах через диктатуру Чаушеску погіршилася, на Німеччину дивилися як на порятунок та думали вже у двох напрямках, коли вимовляли слово «батьківщина» [8, с. 218].

Другий образ батьківщини – брехлива / ідеологічна вітчизна диктатора – виник під впливом всевладдя Ніколае Чаушеску в Румунії (1965–1989 рр.). «Коли я ходила до школи, – згадує авторка, словом „батьківщина” зловживали інакше, аніж у п'яних піснях. Воно означало „вітчизна” та було пов'язаним зі словами „партія”, „влада”, „прогрес”» [8, с. 215]. Як і будь-який інший диктатор, Чаушеску, сп'янілий від абсолютної влади, використовував батьківщину як своєрідний щит, прикриття, задля досягнення особистих цілей, збагачення та тотального контролю усіх сфер життя населення країни. Зловживання цим поняттям призвело до його викривлення: «„Любов до батьківщини” та „вітчизна” стали огидними словами» [8, с. 215]. Коли Чаушеску перебував безпосередньо в Румунії, в магазинах не продавали алкоголь. Як і чоловіків з села, які тверезими плекали любов до націонал-соціалістичної батьківщини лише у думках, жителів великої батьківщини відсутність алкоголю повинна була робити недієздатними. Щоб вони не змогли насмілитись сказати про те, якою ж насправді була їхня брехлива вітчизна: у ній вечорами вимикали електрику, не було основних продуктів харчування, зубної пасти, аспірину, а зате диктатор мав своїх особистих слуг, кухарів та лікарів [див.: 8, с. 218]. «І це все ще незмінно була „батьківщина”, як для тих з їхніми п'яними піснями, так і для тих з їхніми портфелями і чистими руками» [останніми маються на увазі діячі комуністичної партії Румунії], – прикро констатує факт авторка [8, с. 218].

Третій образ батьківщини – загрозна батьківщина, яку «уособлюють» як мала, так і велика батьківщини Мюллер. Тут вони уподібнюються одна одній, адже обидві несуть загрозу життю. Ще маленькою дівчинкою у рідному селі, проводячи чи не увесь час на самоті, щоб чимось зайняти себе авторка виграла гру. Вона рахувала: кроки, бруку, листки, хмари. «Якщо через сто кроків я не стоятиму біля колодязя, дерева, перед дверима церкви – я помру» [8, с. 215]. Проте вона ніколи не опинялася в потрібному місці через сто кроків – «батьківщина» обманувала її в підрахунку. І оскільки вона хотіла жити, то продовжувала далі рахувати. З того часу дівчинка боялася малої батьківщини, бо не розуміла її [8, с. 215]. Загроза з боку Румунії була реальнішою та більшою. Пережиті жахи диктатури утвердили у вже дорослій Мюллер образ загрозливої батьківщини: «Сліди спецслужби в квартирі, коли я поверталася додому – це було „батьківщиною“». Як і обшуки та допити. Як і навіювання страху, смертельні погрози та втрата робочого місця» [8, с. 218]. Коли 1987 року письменниця переїхала до Німеччини, то наполягала на тому, що покинула Румунію саме через політичні переслідування, а не через «возз’єднання сім’ї», на чому наполягали німецькі службовці у таборі для переселенців та біженців.

Четвертий образ батьківщини – занепадаюча / мертва батьківщина. Мотив смерті наскрізь пронизує не лише есе «Батьківщина або Оманливість речей», а й узагалі проходить червоною ниткою крізь усю творчість письменниці. Фанатичне намагання рідної для Мюллер німецькомовної меншини вберегти власну ідентичність зробило чи не найбільш пріоритетним завданням общини збереження своїх традицій, звичаїв, обрядів. Через надзвичайно високу смертність у селі ритуал поховання набув особливого значення. «Навесні більшість людей помирало від хвороб. Смерть з’являлася раптово і панувала в селі. Вона була непередбачуваною і зголоднілою. Вона вдаряла блискавично, будь-хто міг стати її жертвою. Улітку більшість покінчувала життя самогубством» [8, с. 216]. Смерть через хворобу, непогоду, потяг, електропроводи, самогубства, просто нещасні випадки з будь-яких інших причин були нормою в селі. Тому весільний ритуал, на протигагу похоронному, був явищем грандіозним та скликав одночасно п’ятсот осіб. «Вони <весілля> були святами села проти смерті», – пише авторка [8, с. 213]. Оскільки німецькомовна меншина в Румунії активно берегла власну ідентичність, ізолювавшись від усього чужого та нового, розвитку чи прогресу не спостерігалось узагалі. Натомість 300-річна закріпаченість призводила до поступового занепаду. «Інколи я думала, що повітря, ґрунт, рослини і люди в цьому селі мають у собі щось зане-

падаюче. І кілька кілометрів далі, в інших селах, мусить бути інакше. Це – нещастя, народитися саме в цій загниваючій місцевості. Тут, думала я, люди просто старіють і вмирають. Їх обманує власне життя. Вони мусили б лишень спакувати свої речі і поїхати геть <...>. Це повинно було би статися вночі, думала я собі. Натомість вночі вони завжди йдуть спати, щоб на наступний день далі працювати, не розгинаючи спину у цій занепадаючій місцині» [8, с. 216].

П'ятий образ батьківщини відрізняється від інших тим, що він не є абстрактним, а пов'язаний безпосередньо з дійсністю, а саме з природою (рослинами, тваринами), ландшафтом. «Часто я думала, – пише авторка, – там, де смерть так грандіозно вривається в життя, де самого життя так мало, а праця так багато означає, потрібно бути одержимим місцевістю» [8, с. 213]. Село – це практичний світ. Добробут тут залежить від важкої щоденної праці, а людські емоції чи почуття або відходять на другий план, або взагалі не мають значення. Тому в німецькомовній общині річка, ліс та поле були основними ідентифікаторами батьківщини, «утворювали своєрідну сітку, яка обіцяла опору» [8, с. 213]. З іншого боку, земля, з релігійної точки зору (а німецькомовна меншина в Румунії, як ми це знаємо з текстів та висловлювань самої Мюллер, була досить набожною) має особливе значення для ритуалу поховання і водночас є основою всього живого, забезпечуючи селян чи не всім необхідним. Ця батьківщина також ранить. Маленька дівчинка, чийм завданням було щоденне випасання корів у долині, не знає, «як себе витримати», адже долина така велика, а навколо ні душі. Тому вона плаче. Вона куштує різні трави, які смакують загубленістю (адже вона почувається цілковито самотньою), – батьківщина смакує загубленістю. Врешті трава видається їй несправжньою, адже сонце, що панує у долині, світить неймовірно яскраво. І тому вже доросла жінка роками пізніше запитує себе: «Травма, заподіяна яскравим світлом у долині, чи це була „батьківщина“?» [8, с. 215].

Чим більше запитань ставить собі письменниця, тим очевиднішою стає оманливість речей навколо, оманливість місцевості, яку йменують «батьківщиною». Тут ми повертаємося до гри з лічбою, вигаданою маленькою Гертою, де після численних рахунків місцевість ставала загрозливою, адже результат підрахунків кожного разу був іншим. І тоді вона робить висновок: «Незабаром я вже знала, що усі неживі речі вдень прикидаються мертвими, а вночі оживають. Що вони рухаються, коли люди засинають. <...>. Вночі я раптово вмикала світло, але нічого не відбувалося. Це було обманом речей, всього оточення навколо мене. Так як це оточення називали „батьківщиною“ і цього було достатньо, воно ніколи не впускало мене у своє приховане життя» [8, с. 214].

Врешті-решт, так і не зумівши проникнути в сутність оточення, сутність батьківщини, дівчинка вирішує і собі взяти у вжиток слово «батьківщина», виражаючи ним, проте, усе те, що її пригнічує [див.: 8, с. 214].

Шостий образ батьківщини – рідна / чужа батьківщина, яку уособлюють як мала та велика батьківщини, так і історична – Німеччина. Теоретично кожному з них можна було б назвати рідною для Мюллер, адже на малій батьківщині вона народилася та провела своє дитинство, а на великій та історичній прожила чи не усе своє життя. Проте особисто для письменниці ні мала, ні велика батьківщина не є рідними, що стає очевидним із проаналізованого вище. Як, власне, і Німеччина. Чи не вперше відчуття чужості до історичної батьківщини переживає письменниця, коли відмовляється згадувати свою тітку, яка ось уже десять років проживає в Німеччині, як причину еміграції на історичну батьківщину (йдеться про «возз'єднання сім'ї»). Роками не бачачи її в Румунії, письменниця не бажає бачити її і в Німеччині, адже часова дистанція зруйнувала будь-які зв'язки між обома, незважаючи на те, що вони – родина. Натомість авторка наполягає на політичному переслідуванні з боку румунської комуністичної влади і вказує це як причину виїзду з країни, що з великою неохотою приймає службовець табору тимчасового перебування у Нюрнберзі, а в авторки, як наслідок, викликає обурення: «Я повинна була бути за диктатуру і любити свою тітку, щоб одразу стати для службовця табору тимчасового перебування гідною отримання німецького громадянства» [8, с. 219]. Так само Мюллер принципово відмовляється і приносити військове свідоцтво свого батька про приналежність до СС з берлінського архіву як запоруку в'їзду до Німеччини та отримання громадянства, чим викликає запитання у здивованого службовця: «Ви ж все-таки його дитина, чи не так?». «Я його дитина, – не заперечує в думках авторка, – проте його п'яні пісні звучать у вухах ще двадцять років після його смерті» [8, с. 219]. Мюллер дистанціюється не просто від батька, а саме від батька-есесівця, який убивав та гвалтував жінок під час війни. Вона усвідомлює, що, незважаючи на небажання, вона змушена була його любити і прийняти, адже генетично це все таки її батько. Проте батька-есесівця з його минулим вона сприймає виключно у негативному світлі. Батькова приналежність до СС викликала почуття провини та стала для письменниці тягарем, важким хрестом, який вона змушена нести впродовж усього свого життя.

«З часів возз'єднання Німеччини інтелектуали намагаються заново підкорити слово „батьківщина“. Вони обіцяють зробити його доступним, зрозумілим для молодих людей. Останні стають скінхедами чи

неонацистами, що називається – вони сумують за „батьківщиною”. Я так не вважаю і не беру участі у відродженні слова „батьківщина”. Коли я почуваюся як удома, мені не потрібна „батьківщина”. І навіть коли не почуваюся – також не потрібна. Буває, що вранці після пробудження зі сну стіна моєї кімнати здається мені більш чужою, аніж день перед тим вокзал. Ось це – „батьківщина”» [8, с. 219]. Цими словами, в яких яскраво прочитується тотальна зневіра Мюллер у «майбутнє» батьківщини, завершується есе «Батьківщина або Оманливість речей». Чи є такі самовпевнені висловлювання про відсутність потреби у батьківщині лише захисною реакцією, самонавіюванням, самооманою, можемо лише припускати. Нехай письменниця і відхрещується від батьківщини, проте на початку есе, згадуючи різні моменти свого життя та ставлячи щораз одне і те ж запитання «А чи це <чи інше> було батьківщиною?», в кінці есе дає таки ствердну відповідь: «Ось це <чи інше> було <чи є> батьківщиною». Таким чином, Мюллер приймає її: таку негативну, насичену смертю та відчуттям страху. Це її даність, так само, як і генетичний батько, якого вона не хотіла б мати. Проте не може цього змінити.

В одному з інтерв'ю Мюллер зазначила, що коли вона не пише, то живе спокійним, розміреним життям. У такі моменти, очевидно, і виривають фрази на кшталт «ця велика батьківщина мені не потрібна, мені достатньо почуватися як удома». Проте кожного разу як тільки, щойно авторка сідає за письмовий стіл, жакливі спогади захоплюють її з новою силою [див.: 1]. Письмо не приносить їй задоволення: Мюллер страждає, коли пише. Проте і далі продовжує літературну діяльність, адже (як зазначає сама) це єдине, що вона все ще вміє і зобов'язана робити, якщо вже нічого іншого не дано [див.: 3]. Творчість допомагає авторці у пошуках самої себе. Письменниці не потрібна географічна батьківщина. Важливим є сам процес пошуку. В есеї Мюллер описує момент з німецькими жабами, яких вона вигадала у своїй першій книзі «Niederungen» («Низовини», 1982). «Німецька жаба», як зазначає Марі Дедікова, символізує характерні риси німецької нації, а саме націонал-соціалістичні тенденції, успадковані звичаї та обряди села і строгий контроль за їхнім дотриманням [див.: 4]. У літературознавчому журналі «Text+Kritik» Мюллер пише: «цілу ніч у селі „кричали” цвіркуни та жаби. Вони замкнули село в ехо однієї коробки» [цит. за: 4]. Отож, коли авторка після поховання дідуся чекала на потяг на залізничному вокзалі, щоб повернутися у місто, то раптом побачила перед собою на підлозі зо двадцять жаб – саме тих, яких письменниця вигадала у своїй першій книзі. «Дідусь звільнив своїх жаб, так як він уже мертвий», – подумала вона одразу [8, с. 217]. Мюллер у той момент видалося, що

все те, що вона вигадала у книзі про жаб, може накрити її, і що вона не зможе цього ні стримати, ані витримати. Тут межа між реальністю та написаним розмивається. Сама письменниця зізнається, що під час творчого процесу в неї усе так заплутується і перемішується, що вона вже не знає, де починається зовнішній предметний світ і де він закінчується [3]. Тому досить влучним ми вважаємо висловлювання сучасного німецького літературознавця Моніки Нінабер, яка охарактеризувала життя письменниці 19–20 ст. Лени Кріст як «Heimatroman» («роман-батьківщина»). Щоправда, твори Кріст характеризуються безмежною любов'ю до вітчизни, а у Мюллер все якраз навпаки. На нашу думку, творчість Мюллер найкраще характеризує висловлювання «життя письменниці як текст про батьківщину», адже воно вдало відзеркалює проблематику пошуку письменницею власної ідентичності.

У прозі Мюллер існують різні образи батьківщини, які можуть бути як абстрактними, так і пов'язаними з реальністю. Вона ці образи постійно персоніфікує: батьківщина може завдавати болю, ранили, обманювати, погрожувати, віддавати накази, і навіть має свій власний запах: «Ця „батьківщина” пахла потом партійного товариша: потом страху <...>, потом люті <...>. Як і її державні службовці, „батьківщина” віддавала накази і потребувала для їхнього виконання маленьких людей, так званих езекутантів» [8, с. 215]. В образі великої батьківщини виступає всюдисущий диктатор, який все бачить і чує та становить загрозу життю. В образі малої батьківщини – з одного боку, батько-есесівець, з іншого, – представник німецькомовної меншини, земляк та сусід Мюллер, якого вона згадує в есеї, співець на весіллях і на похоронах, чоловік та батько, швець, який кожного дня їздив у маленьке місто на роботу з портфелем, вміст якого складали зранку сало, хліб, редиска і молоточки, а ввечері, коли він повертався з роботи, маленькі гвіздки, молоточки, і крадені, завбільшки з руку, шматки шкіри для нелегальної роботи вдома. Оцей чоловік з його численними «обличчями», «чи був він батьківщиною?», – запитує себе Мюллер. А потім констатує прикрий факт – його ніколи морально не пригноблювали ті різноманітні ролі, які він «грав» у суспільстві. Та якби все, що він носив у собі, його зламало, село його б не прийняло. «Оце була „батьківщина”», – пише авторка [8, с. 216–217].

Для Мюллер батьківщина втратила своє автентичне значення: письменниця в есеї усюди бере це слово в лапки. Батьківщина у письменниці різна – географічна, політична (брехлива, ідеологічна вітчизна), п'яна, чужа, мертва та ін. Проте це для Мюллер не метафора. Творячи усі ці образи, авторка намагається знайти саму себе. Тому ту

батьківщину, яку Мюллер все таки потребує, вона сама постійно створює у своїх текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ackermann U. Ich glaube, Sprache gibt es nicht: Die Dichterin Herta Müller über Heimat, Diktatur, Dazugehören und den fremden Blick. *DIE WELT*, 2004. – URL: <https://www.welt.de/print-welt/article322421/Ich-glaube-Sprache-gibt-es-nicht.html> (дата звернення: 26.02.2018).
2. Assmann J., Czaplicka J. Collective Memory and Cultural Identity. *New German Critique*. 1995. № 65 : Cultural History/ Cultural Studies. P. 125–133.
3. Беринский Л. Герта Мюллер: взгляд и жизнь. *Дикое поле. Донецкий проект*. 2009. № 14. URL: http://www.dikoeполе.org/numbers_journal.php?id_txt=607 (дата звернення: 26.02.2018).
4. Dediková M. Raumfigurationen in Herta Müllers Werken *Herztier und Niederungen* : magisterská diplomová práce : Nemecky jazyk a literatura. Bmo : Masarykova univerzita, 2013. 62 s. – URL: https://is.muni.cz/th/384629/ff_m/Raumfigurationen_in_Herta_Mullers_Werken_Herztier_und_Niederungen_Marie_Dedikova.pdf (дата звернення: 26.02.2018).
5. Gömer R. Heimat im Wort : die Problematik eines Begriffs im 19. und 20. Jahrhundert. München : Iudicium, 1992. 154 s.
6. Hemel U., Manemann J. Heimat finden – Heimat erfinden. Politisch-philosophische Perspektiven. Paderborn : Wilhelm Fink, 2017. 201 s.
7. Iztueta G. «Phantom Schmerz im Erinnern» bei Herta Müller. Heimat als konstruierter und dekonstruierter Raum. *Literaturkritik.de: rezensionsforum*. 2015. N 10. URL: http://literaturkritik.de/public/rezension.php?rez_id=21207&ausgabe=201510 (дата звернення: 26.02.2018).
8. Müller H. Heimat oder Der Betrug der Dinge : essay. *Kein Land in Sicht. Heimat – weiblich?* München : Wilhelm Fink, 1997. S. 213–219.

REFERENCES

1. Ackermann, U. (2004), “I think, there is no language: Authoress Herta Müller about homeland, dictatorship, belonging and strange look” [“Ich glaube, Sprache gibt es nicht: Die Dichterin Herta Müller über Heimat, Diktatur, Dazugehören und den fremden Blick”], *DIE WELT*, available at: <https://www.welt.de/print-welt/article322421/Ich-glaube-Sprache-gibt-es-nicht.html> (in German).
2. Assmann, J. and Czaplicka, J. (1995), “Collective Memory and Cultural Identity”, *New German Critique*, No. 65: Cultural History/ Cultural Studies, Cornell University, New York, p. 125-133. (in English).
3. Berinsky, L. (2009), “Herta Müller: look and life” [“Gerta Myuller: vzglyad i zhizn”], *Dikoe pole. Donetskij proekt*, No. 14, available at: http://www.dikoeполе.org/numbers_journal.php?id_txt=607 (in Russian).
4. Dediková, M. (2013), *Space figurations in Herta Müller's works The Land of Green Plums and Nadirs*: master's qualification paper in German language and literature [Raumfigurationen in Herta Müllers Werken *Herztier und Niederungen*: magisterská diplomová práce, Nemecky jazyk a literatura], Brno, Masaryk university, 62 p., available at: https://is.muni.cz/th/384629/ff_m/Raumfigurationen_in_Herta_Mullers_Werken_Herztier_und_Niederungen_Marie_Dedikova.pdf (in German).
5. Gömer, R. (1992), *Homeland in word: problematic nature of the term in the 19th and 20th century* [Heimat im Wort: die Problematik eines Begriffs im 19. und 20. Jahrhundert], Iudicium, Munich, 154 p. (in German).
6. Hemel, U. and Manemann, J. (2017), *Homeland find – Homeland invent: Politic-philosophical perspectives* [Heimat finden – Heimat erfinden: Politisch-philosophische Perspektiven], Wilhelm Fink, Paderborn, 201 p. (in German).
7. Iztueta, G. (2015), “‘Phantom pain in remembrance’ by Herta Müller. Homeland as constructed and deconstructed space” [“‘Phantom Schmerz im Erinnern’ bei Herta Müller. Heimat als konstruierter und dekonstruierter Raum”], *Literaturkritik.de: rezensionsforum*, No. 10, available at: http://literaturkritik.de/public/rezension.php?rez_id=21207&ausgabe=201510 (in German).
8. Müller, H. (1997), “Homeland or The Deception of things”, in Ecker, G. (Ed.), *No land ahead. Homeland – feminine?* [„Heimat oder Der Betrug der Dinge“, *Kein Land in Sicht. Heimat – weiblich?*], Wilhelm Fink, Munich, pp. 213-219. (in German).